

VZDĚLAVATELSKÉ LIŠTY

01 | BŘEZEN 2022

KDYŽ SOKOLOVÉ VYLÉTNOU

NA SVATÉHO JIŘÍ, /3-6

na Říp sokol míří

MNOHO TVÁŘÍ /7-10

Viléma Kurze

PROCHÁZKA /11-14

po archivu ČOS

PSALO SE PŘED /15

Výletní vzpomínky

Vážení čtenáři,

tématem tohoto vydání *Vzdělavatelských listů* je turistika v naší sokolské organizaci. Turistika se dělí na turistické výlety a turistické pochody. Již od nepaměti se turistika rozdělovala na vedené výlety, např. jednotlivých jednot, a na organizované turistické akce pro veřejnost, které měly více tras se společným startem a cílem a dávaly účastníkovi na vybranou z různě dlouhých variant, podle toho, která se mu líbila. Nejčastějším typem turistické akce v Sokole jsou turistické výlety, které organizují oddíly turistiky nebo sokolské jednoty pro své členy a které jsou vedeny odpovědným vedoucím po předem dané trase většinou s nějakým kulturním cílem.

Turistické pochody jsou hromadné turistické akce s několika trasami od nenáročných zhruba pětikilometrových přes rodinnou turistiku až po stokilometrové. Nejčastěji bývají trasy od 5 do 30 km. Trasy nad 30 km se nazývají výkonnostní. Pochody se také dělí na jednodenní, vícedenní a etapové. Z vícedenních pochodů jsou v ČR nejvýznamnější akce Za posledním puchýřem, Letní turistický sraz, Zimní turistický sraz a Sokolský turistický sraz (letos v Moravičanech v Olomouckém kraji). Tyto akce většinou trvají 3–5 dní a jejich součástí je slavnostní zahájení a slavnostní zakončení s turistickou zábavou. Největším turistickým pochodem v Sokole jsou Líšeňské pochody Českým rájem, kterých se účastní okolo 2500 turistů. Nejmasovějším pochodem v ČR je pochod Praha–Prčice, kterého se účastní okolo 20 000 turistů.

Při významnějších pochodech lze také plnit podmínky IVV (Mezinárodní organizace pro lidový sport), kdy se do speciálního záznamníku potvrzuje délka ušlé trasy. Za potvrzené pochody se poté vydává ocenění po linii akcí i podle kilometrů. Jednou za dva roky se též koná na každém kontinentu vícedenní setkání výkonnostních turistů. V Evropě se nazývá Europiáda IVV (v roce 2021 byla v Dolomitech na rakousko-italském pomezí), v Asii Asianpiáda IVV (letos bude ve Vladivostoku v Rusku) apod. Jednou za dva roky – tak, aby nedocházelo ke kolizi s Europiádou – se koná světová Olympiáda IVV, která putuje po všech kontinentech. V roce 2019 byla v Aix-en-Provence ve Francii a v letošním roce je v Soulu v Jižní Koreji.

Nejvýznamnější pochody, většinou jeden v každé zemi, jsou v IML (Mezinárodní pochodnická liga). Pouze velké země mají dva pochody (např. USA, Čína, Japonsko apod.). Jsou minimálně dvoudenní, ale některé až čtyřdenní (např. pochody IML v Nijmegenu v Nizozemí a v Marbelle ve Španělsku). Minimální denní trasa pro dospělého musí být 20 km, pro děti a seniory 10 km. Zde se získávají medaile IML, a to za absolvování povinných pochodů po celém světě. Lze tu získat bronzovou, stříbrnou, zlatou, zlatou s vavřínek a další medaile IML. Také se zde dají získat ocenění jako např. Evropský mistr chodec, Panpacifický mistr chodec a Světový mistr chodec.

Dušan Petráš

vedoucí komise turistiky v ČOS

čeps

Vedeme energii těm, kteří ji násobí

Časopis SOKOL – Vzdělavatelské listy – samostatná speciální příloha časopisu SOKOL, vydává Česká obec sokolská
 | Adresa redakce: ČOS, tiskové oddělení, Újezd 450/40, 118 01 Praha 1, tel. 257 007 269, e-mail: kpohlava@sokol.eu
 | Redakce: Jana Horká, Kateřina Pohlová | Tisk: Tiskárna V&H Print Hlávko s.r.o. | Informace o časopisu podává a objednávky vyřizuje redakce. Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Za věcný obsah článků odpovídají autoři. Redakce si vyhrazuje právo příspěvky upravovat, krátit nebo komentovat | MK ČR E 17339, ISSN 0489-6718

NA SVATÉHO JIŘÍ, NA ŘÍP SOKOL MÍŘÍ

K románské rotundě na osaměle stojící sopce, posvátné hoře všech Čechů, proudí početné zástupy lidí. Sbíhají se k ní ze všech stran doslova jako mravenci k mraveništi. K jasnému nebi se nezvedá jen prach z cest vířený stovkami nohou, ale též lidové, vlastenecké a náboženské písně. Tu a tam je v davu možno zahlédnout muže v podivných krojích: tu v režné, tu v bílé košili bez výšivky, kajdě, čapce s perem, jiní zase jen v kloboucích s pentlemi v národních barvách. Kdo to je? A patří vůbec k sobě?

■ Martin Tilšar, Kateřina Pohlová

TRADICE NÁBOŽENSKÝCH POUTÍ

Dnes máme slovo „poutí“ spojené především s kolotoči a cukrovou vátou. Dříve však měly náboženský až rituální význam. Mariánské, anenské, bartolomějské, všechny posilovaly komunitu, dávaly pocit sounáležitosti a zvyšovaly kredit danému poutnímu místu. V průběhu devatenáctého století do fenoménu poutí prosákl i národnostní a vlastenecký duch. Účast na pouti už nebyla jen vzdáním pocty danému světci, ale stávala se také jakousi politickou manifestací. To si brzy uvědomili různí lidé, kteří je začali zneužívat pro své kampaně. Nejinak tomu bylo i se svatojiřskou poutí na Říp v roce 1862.

PRVNÍ, NEBO NULTÝ SOKOLSKÝ VÝLET?

Tyrš s Fügnerem váhali, zda se má Sokol jako nově založený spolek akce zúčastnit. Dobře věděli, že tyto poutě jsou už dávno v hledáčku policie, a to i té tajné. Především Fügner se obával, aby se účast Sokola nestala úřadům snadnou záminkou pro zastavení jeho činnosti. Tyrš byl zase toho názoru, že pokud Sokol vyrazí, musí dávat na odiv jednotu a tuhou kázeň všech členů. Oběma se to zdálo příliš riskantní. Nakonec ale pod nátlakem členů přistoupili ke kompromisu: sokolové, i oni dva, se poutě zúčastní, ale jen jako soukromé osoby. Nešlo tedy o spolkový výlet,

i když mnoho členů podleho pokušení ukázat se na tolik oblíbené akci v sokolských krojích. Pouti se nakonec účastnilo 73 členů Sokola v tehdy ještě nejednotných úborech.

SVATOJIŘSKÁ POUTĚ 27. DUBNA 1862

Ještě před šestou hodinou ranní se okolo nádraží a na pražských hradbách shromažďovali poutníci. Z Prahy do Veltrus byly vypraveny dva zvláštní vlaky pro asi 1500 lidí. Ve Veltrusech už na ně čekali místní sedláci a povozníci s připravenými

vozy. Kdo chtěl, mohl se za úplatu pod památnou horu nechat zavézt. Jindřich Fügner však sokoly vybidl, aby zhruba sedmnáctikilometrovou cestu na Říp zdolali pěšky. Celý den se vyznačoval velmi dobrým a teplým počasím.

Ve všech obcích, kterými prošli, je vítali místní a provolávali jim slávu. Když dorazili do Ctiněvsi, vítala je slavobrána s nápisem: *Kde stanul druhdy i teď stojí Čech. Za slavobránou se k pěším poutníkům připojili i ti z vozů a všichni houfem zamířili k Řípu.*

Na jeho úpatí se setkali se členy pěveckých spolků z Loun, Roudnice, Litoměřic, ze Slaného a z Mělníka. Člen Sokola a zároveň předseda pěveckého spolku Hlahol hrabě Thurn-Taxis jim vyjádřil díky za tak přívětivou náklonnost. Poté svorně vyrazili na horu. Dobový článek v časopisu *Lumír* uvádí, že celkem se tu mohlo sejít asi 30 000 lidí. Na temeni hory prý nebylo k hnutí. V maličké rotundě svatého Jiří byla sloužena mše i s kázáním. Poté následovala zábava. Když se všichni usadili, zapěl Hlahol sborově několik národních písní a básní

Litografie s názvem *Hoj sokoláci mužně vpřed* od G. Ritíře z roku 1862

Josef Barák, ten, který sokolům navrhl pozdrav „nazdar!“, hlasitě deklamoval báseň složenou speciálně pro tuto příležitost. A jak se dalo čekat, došlo i na plamenné projevy několika řečníků, z nichž nejvýraznější byl hrabě Thurn-Taxis. Nakonec všechny pěvecké spolky zazpívaly „Já jsem Slovan s duší, s tělem“ a „Naděje se vyplnily...“ Lumír uvádí, že zvláště silně působila vzájemná pospolitost mezi všemi lidmi. Nikdo prý nečinil rozdílu mezi venkovanem, měšťanem, sedlákem či dokonce Pražanem. Všichni se upřímně a srdečně bavili. Pražští hosté se vrátili do Prahy o půl dvanácté v noci, avšak někteří prý zůstali na besedu v blízké Roudnici nad Labem.

POTÍŽE A POUČENÍ

Fügner ani Tyrš nebyli s průběhem výletu spokojeni. Potvrdilo se jim, že v Sokole jsou i lidé, kterým nejde o tělocvik a činnost spolkovou, ale zneužívají jej pro vlastní vlastenecko-politickou činnost. Oba přitom od začátku jasně odmítali, aby

se Sokol stal politickým spolkem. I Tyrš podlehl na Řípu moci chvíle a vzal si slovo. Vyzval sokoly, aby se jejich věc stala věcí celého národa. Fügner o tom napsal do Vídně svému švagru Josefu Helfertovi toto: „Jsem jinak také výstřední, ale jako turnéř jen turnéřem a spolek musí zůstat nezávislým, nesmí podléhat vlivu s té ani oné strany.“ Kromě toho ani kázeň členů nebyla na výletě zdaleka taková, jakou si oba zakladatelé představovali. Proto se rozhodli, že Tyrš sepíše pravidla, jakýsi výletní řád, a pro příští výlet sestaví jasný program. Ani ne za týden výbor tento řád schvaluje a výlet na Závist v neděli 11. května už proběhl mnohem lépe. Ten je také považován za skutečně první sokolský výlet.

VÝLETNÍ ŘÁD

Odstavec 1: Účel výletů Sokola jest cvičení se v pochodu, v běhu a poklusu, v přemáhání obtíží a překážek v přírodě skokem, šplhem a útokem, tužení těla ve vedru, dešti a větru: slovem vše, čemuž již v tělocvičně pro

obmezenost času a místa zvyknouti a přiučiti se nelze.

Odstavec 4: U výletu Sokola mohou se účastniti toliko členové jeho. Každý účastník musí se na místě v ohlášení udaném času dostaviti, aby se rozřadění a pořádkání výletu náležitě před se vzíti mohlo. Kdo se k výletu dostaví, musí úplným krojem jednoty opatřen býti. Hole a psi necht zůstanou doma.

Odstavec 8: Že střídmost a to v každém smyslu slova již z ohledu na slušnost se zachovati musí, netřeba podotýkati. Spolek a jednotliví členové jeho musí se varovati všeho, čím by čest jednoty jakýmkoliv způsobem porušena býti mohla.

Několik výše citovaných bodů bylo na ukázkou vyňato ze zmiňovaného výletního řádu sepsaného Tyršem po prvním výletě na Říp. Řád nebyl výjimkou, existoval např. i řád střelecký, knihovní či trubačský.

O směru a cíli výletu rozhodoval výbor pražské jednoty a organizační zajištění měla na starost výletní komise. V 70. letech 19. století vznikl i samostatný výletní výbor. Výlet se oznámil dopředu prostřednictvím nástěnky v jednotě a zájemci se podepisovali na přiloženou listinu. Finanční náklady si buď sokolové platili sami, nebo jim je uhradila jednota. Výlet vedl náčelník nebo jím pověřená osoba. Členstvo se řadilo do čet, které vedli cvičitelé nebo jejich pomahatelé. Tito vedoucí pak měli na sobě speciální odznaky. Když čteme důkladně další pravidla z výletního řádu, nepředstavujeme si ani tolik výlet v dnešním slova smyslu, jako spíše jednotný pochod či přehlídku. Nikdo nesměl být pozadu ani se zdržovat před vedoucím výpravy. Chtěl-li se účastník odpojit, musel se nahlásit vedoucímu, vysvětlit důvod a sundat odznaky jednoty.

Podle dochovaných sepsaných vzpomínek byly výlety velice oblíbené a spousta členů si ryze kvůli nim pořídila nový sokolský kroj, jelikož bez kroje nebyli vpuštěni na cestu.

První sokolovna stála nedaleko Žitné brány, tou se proto sokolové na výlety nejčastěji vydávali.

KÁZEŇ MUSÍ BÝT

Jak bývá zvykem, řady jsou psány, aby byla stanovena pravidla, která se musí dodržovat. A pro výtržníky byly sepsány v řádu i sankce. Kdo poruší řád, je nejdříve napomenut. Pakliže ve své neposlušnosti setrvává, je napomenut podruhé a zároveň se sejde soud složený ze členů výboru a cvičenců. Ti rozhodnou o tom, zda se dotyčný hříšník bude moci dále účastnit výletu, nebo se bude muset otočit a vrátit se domů. V ten moment musí odevzdat odznaky jednoty. Jeden takový příběh nám zaznamenal br. Špinar.

„O deváté hodině dorazili jsme k malému lesíku před Komorným Hrádkem. Náčelník dal znamení k zastávce, dopřál nám krátkého odpočinku a my se ve stínu smrčín rozložili. Brašny se otvíraly, nože čtvrtily rozličné uzenářské výrobky, a pojedající a popíjející z našich polních lahví, byli jsme se svým osudem nad míru spokojeni. Jak málo někdy k lidské blaženosti potřebí! Z poklidu našeho byli jsme po nějaké chvíli vyrušeni. Sestavoval se náhlý soud, aby vyšetřil a ztrestal noční výtržnost. Dle výletního řádu sestoupili se přítomní členové výboru a sboru cvičitelského v soud, utvořili v středu lesíka kruh, náčelník předvolal žalobce, svědky a obžalovaného; členové ostatní pak těsně obklopili kruh soudců a soud započal. Červené košile, modré šerpy cvičitelů a sokolí péra, tu a tam přes ramena přehozený plais aneb kabátec, k tomu pak hluboký poklid lesa – to vše poskytovalo pohledu malebného, romantického, poskytovalo obrazu upomínajícího na staroněmecké soudy svaté vehmy, jejíž zakuklení členové v tajných úkrytech hrdelní řízení svá odbývali. Obžalovaný vše doznal a vyneseno pak rozsudek. „Bratr N. porušil kázeň sokolskou, nesmí se dalšího výletu zúčastnit, jest povinen odložit odznaky sokolské a vrátit se ihned

zpět do Prahy.“ Tak zněl výrok soudců, jemuž odsouzenec bez reptání se podrobil a se sklopenou hlavou cestu zpáteční nastoupil. Výjev ten učinil na všechny hluboký dojem a utkvěl mi navždy v paměti. Mlčky a ve vážné náladě nastoupili jsme další cestu ku Komornému Hrádku a Benešovu.“

VÝTEČNÉ VÝLETY

Sokolské výlety se staly velice oblíbenými. Buď se chodilo pěšky přímo z Prahy, nebo se k výchozímu bodu posouvalo drahou. Některé trvaly jeden den, jiné zas dva a více. Ze vzpomínek víme, že výlety bývaly velice dobře organizovány a vesnice, kterými se procházelo, byly o příchodu sokolů dopředu informovány. Výlet svalnatých mužů

s prapory a v jednotném oblečení budil obdiv a obyvatelé měst a obcí se na příchod výletníků připravovali. Sokoly pak čekali zástupci obcí, chvojované slavobrány a ozdobené návsí, nechyběla ani muzika. Mnohdy bývaly děti na výzvědách, a jakmile spatřily zástup výletníků, běžely do vsi ohlásit příchod a spustit slavnostní výstřely z malých děl.

Na trase se dopředu domluvilo přenocování. Jeho kvalita spočívala v možnostech hostitelů. Spávalo se na postelích, ale i třeba pohromadě na slámě. Z podobného společného spaní je i výše zmíněný soud nad výtržníkem. Byl v noci rozjařen a dlouho po půlnoci tahal bratry za nohy a nenechal je

vyspat. Sokolové se z výletů často vraceli dlouho po půlnoci.

V letech 1862–1871 bylo uskutečněno 66 výletů. Nejhůře na tom byl válečný rok 1866, kdy proběhly jen výlety dva. Pro zajímavost si vyjmenujme prvních devět výletů z roku založení Sokola: I. na Říp (částečně ve stejnokroji); II. na Závist a Zbraslav; III. půldenní do Krče (po svěcení praporu); IV. dvoudenní na Křivoklátsko (spaní bylo v Novém Jáchymově, kde Tyrš několik let před založením Sokola pobýval, asi chtěl bratrům ukázat místa, která měl rád); V. přes Kladno na Šternberk (se sokolskou hudbou, návrat před třetí ráno); VI. do Prokopského údolí; VII. třídní do Borové (de-

putace ke slavnosti K. H. Borovského); VIII. ze Zdic pěšky na Žebrák a Točnick; IX. celodenní na Okoř (se sokolskou hudbou).

Atmosféru výletu do Divoké Šárky dne 19. června 1864 zachytil Jan Šolle na barevné litografii. Část této litografie vidíte na obálce tohoto časopisu. Je na ní krásně vidět náčelník – Miroslav Tyrš –, jak trubkou svolává bratry k dalšímu pochodu. Vedle něj sokol (možná Jindřich Fügner) nese prapor jednoty od Josefa Mánesa. V pozadí je vidět, jak další sokoláci tuží svá těla – jak je napsáno hned v prvním bodě výletního řádu – přemáhají obtíže a překážky v přírodě skokem, šplhem a útokem.

Antonín Chittussi v roce 1882 romanticky zachytil atmosféru prvních výletů

PRVNÍ VÝLET SOKOLA PRAŽSKÉHO

Ze zprávy *Národních listů* ze dne 13. května 1862 o výletu tomto vyjímáme následující:

„V neděli ráno shromáždili se údové Sokola již o 5. hod. v sále u Apolla v počtu as ke 200, tedy polovička všech údů jednoty; ostatní zůstali jen proto doma, poněvadž jim pro krátkost času ještě možno nebylo předepsaný si zjednatí oblek. Velice byli všichni potěšeni příchodem milovaného staříčkého prof. Jana Purkyně, který, ačkoli tak časně z rána bylo, přece přišel, aby podíval se na statné junáky a jim přál šťastnou cestu na první výlet. Po volbě prozatímního praporečnicka a roztřídění v čtyry, cvičitelé vedené, vyšli k Zbraslavi. Byl to pěkný pohled na dlouhou řadu mladých svěžích mužů v malebném obleku se sokolímí pery za slovanskými kloboučky a s vlajícím červenobílým praporem. Stohlasý zpěv národních písní rozléhal se vzduchem májového jitra. Udiveni pohlíželi venkované na tento dav v neznámém obleku, stejnokrokem tichými jejich dědinami se ubírající, avšak zaslechnuvše zvuky české, praviteli mezi sebou: „To jsou naši“ a dů-

věrnou přívětivostí usmívali se na sokoly. Blíže Zbraslavi dal se spolek převézt na levý břeh Vltavy a ubíral se pak seřaděm k závistskému přívozu. Jakmile sestoupily první čtyry do pramice, počala na druhém břehu hudba hráti a stříleno z hmoždířů. Protější břeh byl poset velkým davem lidu a čekalo spolek slavné uvítání, uspořádané hlavně péčí měšťanů Rysa, Malého, Kodýma a Vlčka. U vchodu do zahrady byla vystavěna slavnostní brána v podobě dvou vysokých hranolů ze zeleného choje, okrášlených věnci, prapory a podobiznami našich výtečníků. Po obou stranách brány stály dívky, nesoucí na táčích kytky, jimiž pražské hosty podílely. V bráně měšťané zbraslavští uvítali příchozí a měšťan Jaroš je asi takto oslovil: Ctěný a milý spolku Sokole! Probuzen novou lepší dobou, vzňal se v nás opět pramen lásky k naší milé vlasti, k našemu mateřskému jazyku a ke všemu, což na sobě nosí znak ryzího českého smýšlení. Tímto proniknutí citem vítáme Vás upřímně a srdečně co zdárný český spolek ve středu starobylé obce zbraslav-

ské! Budiž láska, věrnost a svornost mezi námi, a kdekoliv se nám křivda stává, jedneje dle hesla: „Nedejme se!“ Vítaje Vás provolávám Slávu! Především milovanému našemu králi, pak neohroženým vůdcům našeho národa a Vám, zdární synové vlasti, údové Sokola – Sláva Sokolu! – Vůdce výletu dr. Tyrš odpověděl na to takto: Děkuji Vám ve jménu spolku za slavnostní a srdečné uvítání. Ono nám bude novým podnětem se vždy zachovati co věrní synové matky Čechie. Kde takový duch jaroosti a vlastenectví žije u měšťanů a rolníků, tam sílí každou upřímnou snahu vědomí, že marná není a na zmar nepřijde. Blaze nám, že co synové takového národa žijeme, Vám však stateční měšťané zbraslavští hlučně Sláva! – A hory a bor vůkol odrážely stohlasné volání Sláva! Potom rozpuštěny byly řady sokolů, načež jedni vystoupili na horu, aby pohlédli na rozkošné údolí vltavské, jiní spěchali k řece, aby ochladili se ve vlnách jejích, ještě jiní rozloživše se v chladu lesním bavili se veselým hovorem.

MNOHO TVÁŘÍ VILÉMA KURZE

Miroslav Tyrš dodnes udivuje širokým záběrem svých aktivit. Ve své době ale nebyl jediný, kdo se věnoval několika věcem najednou. Mnoho česko- i německojazyčných příslušníků střední sociální třídy se za časů habsburské monarchie vyznačovalo horečnatou prací v nejméně rozmanitějších oblastech. Snad žádný z nich se ale svou činností nepřipodobňoval Tyršovi tolik jako Vilém Kurz (1847–1902), rodák z Vrbice u Leštiny poblíž Havlíčkova Brodu. Oba dva například iniciovali vznik dodnes existujících organizací – Tyrš stál u zrodu Sokola, Kurz spoluzakládal Klub českých turistů. Shoda panovala ještě v řadě dalších aspektů.

■ Martin Klement, Vzdělávací odbor ČOS

SOKOLOVÉ

Miroslav Tyrš a o patnáct let mladší Vilém Kurz se osobně setkali v Sokole Pražském. Po absolvování gymnázia v Hradci Králové se totiž Kurz přestěhoval do Prahy, aby zde studoval přírodní vědy na Filozofické fakultě. Jako student začal cvičit v pražské jednotě a již v říjnu roku 1867 se stal pomahatelem ve cvičitelském sboru. O rok později, jak uvádí *Sborník Sokolský* od Miroslava Tyrše, byl zvolen za cvičitele.

Ve struktuře Sokola Pražského tak Kurz přináležel k činovnícké elitě a k Tyršovým nejbližším spolupracovníkům. Mezi oběma se záhy vyvinul velmi úzký vztah. Kurz byl

dle jednoho dobového textu Tyršovi „přítelem, ba miláčkem“, Tyrš zase Kurzovi ztělesňoval ideál „národního vůdce“ a s největší pravděpodobností měl rozhodující vliv na rozvoj Kurzova nacionálního smýšlení.

O blízkosti obou osobností podává důkaz vzájemná spolupráce na průkopnickém spisu *Základové tělocviku*, jenž je povětšinou pojímán jako Tyršovo dílo. Ve skutečnosti Tyrš sám v úvodu poznamenává, že k sepsání závěrečných pasáží o zápasu a šermování „uvázal se s přátelskou ochotou pan prof. Vilém Kurz“.

Když *Základové tělocviku* vyšli v roce 1873, Kurz již několik let působil na gymnáziu v Havlíčkově Brodě.

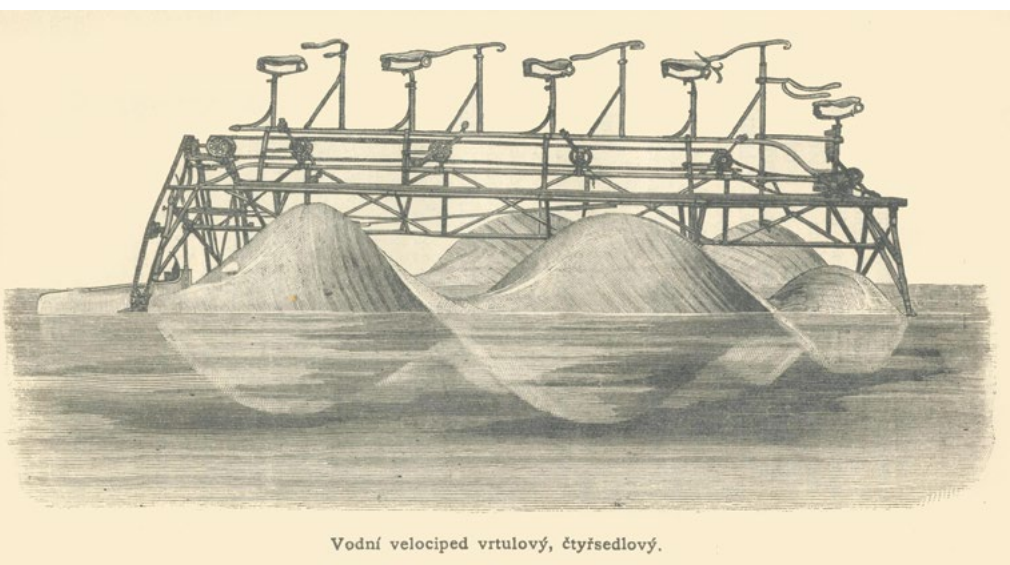
Vilém Kurz

* 13. června 1847, † 6. března 1902.

Portrétů Viléma Kurze se nezachovalo tolik jako podobizen Miroslava Tyrše. Toto vyobrazení poskytl pro Vzdělávací listy Klub českých turistů.

Ilustrace „metů roznožmo“ z Kurzovy knihy *Úvod do tělocviku školského*. Jakkoli recenzent v časopisu *Sokol* Kurzův *Úvod* chválil, neodpustil si výtku, že Kurz u všech metů nerozeznává „mety na zad od metů pozpátku“ – „škoda to pro spis tento!“

Vodní velociped vrtulový, čtyřsedlový.

Ve *Sportové knížce* se mezi mnohými vyobrazeními nachází též obrázek vodního vrtulového velocipedu. Šlapou-li prý jezdci 45krát za minutu, dosáhne každá ze dvou vrtulí 90 obrátů. Jeden obrát podle Kurze posune zařízení o 4 metry dopředu, takže vodní velociped ujede 360 metrů za minutu. Podle Kurze by se velociped mohl stát „vydatným dopravním prostředkem“.

Obeznamenost s Tyršovou soustavou a zkušenostmi z gymnaziálního prostředí zúročil rok po vydání *Základů tělocviku* v samostatné publikaci *Úvod do tělocviku školského*. Českým učitelům se tímto spisem dostala do rukou ucelená, systematicky zpracovaná příručka, kterou jeden

recenzent v časopise *Sokol* nepovažoval za pouhý „výťah neb oplesk“ Tyršova spisu, nýbrž za „samostatné, velmi případné, ba namnoze duchaplné přetvoření soustavy a metody sokolské na potřeby školní“.

Kurzův zájem o nové směry a poznatky na poli tělocviku neutu-

chal. V roce 1899 vydal Kurz další publikaci, tentokrát sestavenou ze článků uveřejňovaných v periodiku *Z říše vědy a práce* a zaměřenou na nový, ve střední Evropě se postupně etablojící fenomén, totiž sport. Dnešního čtenáře zaujme nejen pozoruhodné adjektivum v názvu publikace *Sportová knížka*, ale také to, že Kurz pod sport zahrnul vedle tlučení míče, kterému „v Anglii říká se *hockey*“, též plavbu na loďkách, jízdu na vodním vrtulovém velocipedu či pouštění draků.

VĚDCI

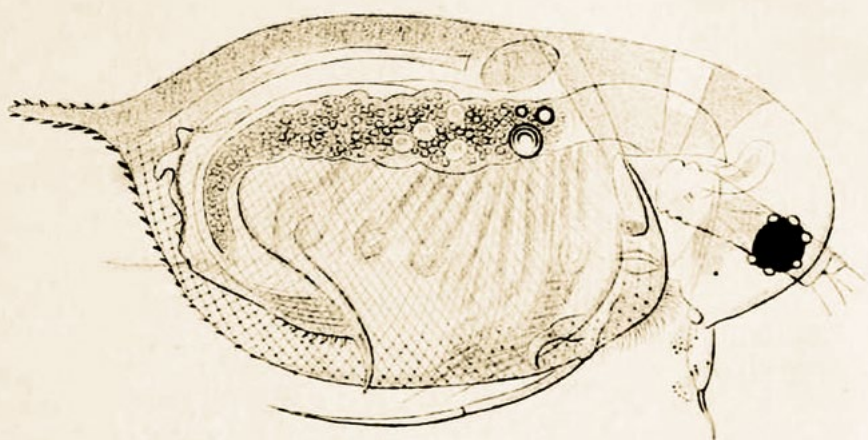
Pro Miroslava Tyrše nebylo působení v Sokole těžištěm jeho práce. Prvořadě se věnoval dějinám umění. O nich přednášel a o nich také napsal celou řadu odborných článků. Zdá se dokonce, že uměnovědných statí zanechal Tyrš po sobě mnohem více nežli textů vztahujících se k tělocvikovi.

Vilém Kurz, jenž podobně jako Tyrš získal doktorát na pražské Filozofické fakultě, se kromě tělocvičné činnosti rovněž zaměřoval na vědecký výzkum. Spíše než umělecká díla jej však přitahovala příroda. Svůj badatelský zájem upřel zejména na koryše, o nichž pod jménem Wilhelm Kurz publikoval několik článků v prestižním lipském časopisu *Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie* a ve zpravodaji vídeňské akademie věd.

Pedagogická činnost nejdříve na gymnáziu v Havlíčkově Brodě, od roku 1874 v Kutné Hoře a od roku 1884 na české reálce v pražské Ječné ulici měla u Kurze za následek, že se na rozdíl od Miroslava Tyrše pokoušel vědu intenzivně popularizovat a učinit ji atraktivní pro co nejširší vrstvy obyvatel včetně dětí a mládeže. Pro výuku biologie na školách proto vydal *Transparentní obrazy z oboru mikroskopie*, *Herbář pro střední školy* či *Botaniku* a poskytl také množství příspěvků do tehdy oblíbených a hojně čtených periodik jako *Osvěta*, *Světobzor* a *Zlatá Praha*.

W.Kurz. Über androgynne Missbildung bei Cladoceren.

Fig. 1.

Perloočka znázorněná v obrázkové příloze Kurzova článku *Über androgynne Missbildung bei Cladoceren* čili *O androgynních deformacích perlooček*. Osmistránková stať vyšla roku 1874 v periodiku vídeňské akademie věd.

Kurz navíc roku 1893 založil výše zmíněný časopis *Z říše vědy a práce*. Jeho první číslo nejdříve představilo českého vynálezce Františka Křížáka, poté například osvětlilo princip „*elevatoru (vytahovadla)*“ – dnes by se řeklo výtahu – v Petřínské rozhledně a na závěr učinilo reklamu na anglický vynález „*cestovní pisánky*“, umožňující lidem ve vlaku během jízdy „*téměř stejně pohodlně psátí jako doma u psacího stolu*“. Kurzův časopis vycházel až do roku 1899 a svými přístupnými texty stejně jako velkorysým obrázkovým doprovodem bezesporu dopomohl rozšířit povědomí o neaktuálnějších vědeckých poznacích.

BOJOVNÍCI

V návaznosti na Darwinovu tezi o „*bytí a trvání, v němž podlehne a vyhyne, co k životu nadál je neschopno*“, pojímal Tyrš Sokola jako prostředek záchranu českého národa před jeho domnělým úpadkem. Během studentských let se Vilém Kurz jako člen Tyršova cvičitelského sboru podle všeho ztotožnil s přesvědčením o nutnosti boje za budoucnost českého národa. „*Na svazích české Šumavy*“ se poté vrhl do „*drobné práce menšinové*“ a roku 1892 stanul v čele Národní jednoty pošumavské.

Šumava se Kurzovi stala srdeční záležitostí. Nejedny prázdniny si pryč vyhradil pro pobyt na jihu Čech, rozdmýchával zde pohasínající české uvědomění a „*hájl neústupně mnohou píď české země*“ před tamějším německým obyvatelstvem. Aby Češi na Šumavě mohli získávat pozemky a majetky, podnítil Kurz v roce 1894 vznik české „*Pošumavské záložny v Praze, zapsaného společenstva s obmezeným ručením*“.

Kurz dosáhl v Pošumaví nakonec takové popularity, že v doplňovacích volbách do poslanecké sněmovny Říšské rady získal roku 1894 mandát ve volebním okrsku Písek, Domažlice, Klatovy, Sušice, Strakonice,

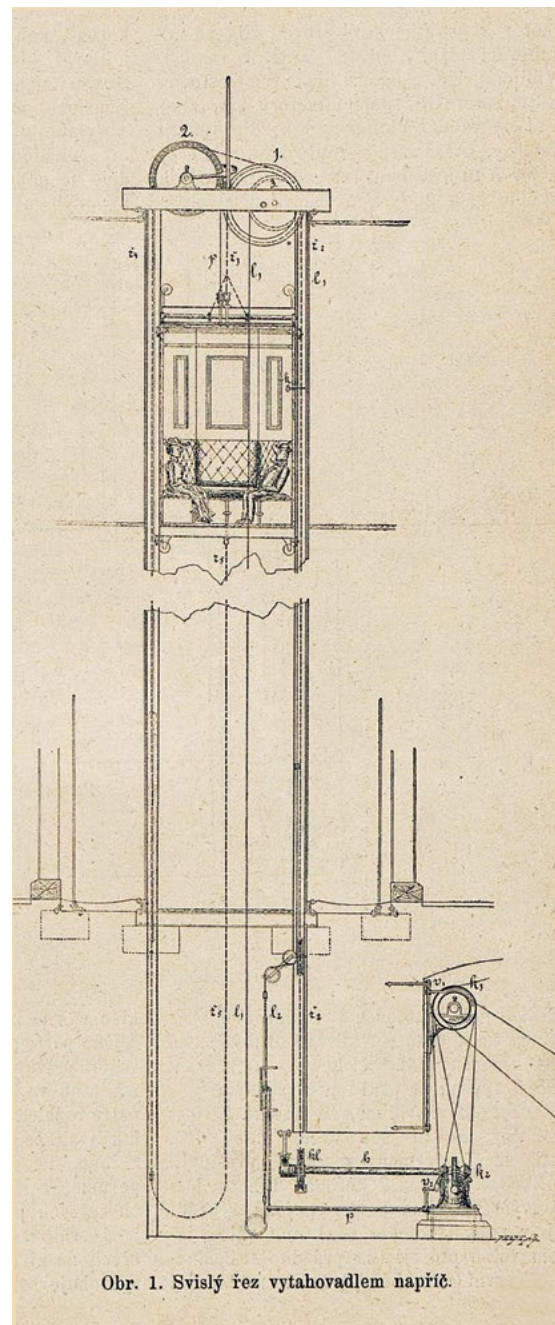
Horažďovice, Volyň. Také z následujících voleb vyšel Kurz vítězně a nelišil se tím příliš od Miroslava Tyrše, který byl opakovaně zvolen jako poslanec do českého zemského sněmu.

Zatímco Tyrš se jednání zemského sněmu téměř neúčastnil, neboť jeho mandáty spadaly do období, kdy čeští poslanci praktikovali tzv. pasivní rezistenci, Kurz byl ve vídeňském parlamentu vysoce aktivní a nejednou interpeloval ministra vnitra – roku 1898 například kvůli zákazu, aby Sokol v Sušici uvedl sociální drama *Služebník svého pána* od Františka Věnceslava Jeřábka, o něco později kvůli kauze jedné vídeňské oteplovny. Její pracovníci totiž údajně násilím vyhnali české děti, které se přišly ohřát, se slovy: „*Dokud sem budou chodit děti z české školy, budeme je odsud vyhazovat a bít je*.“ Obecně se Kurz ve Vídni jako kdysi na Šumavě s velkým nasazením věnoval české menšině, a neudiví tudíž, že jej vídeňští Češi nazývali „*bojovníkem za naše práva*“.

ORGANIZÁTOŘI

O mimořádných organizačních schopnostech Miroslava Tyrše nemůže být pochyb. Zřízení Sokola Pražského, fungování tohoto spolku, redigování časopisu *Sokol*, příprava všesokolského sletu v roce 1882 – za tím vším stál v první řadě Tyrš. Opíral se přitom o pomoc svých spolupracovníků. Vilém Kurz mu například pomáhal s redakcí *Sokola* a bezesporu také s přípravou a průběhem hodin tělocviku.

V následujících letech se Kurz sám projevil jako mimořádně talentovaný organizátor. Již jeho činnost na Šumavě, ve Vídni a v redakci periodika *Z říše vědy a práce* o tom podává dostatečný důkaz. Nejvíce však Kurz své organizační schopnosti uplatnil v oblasti turistiky, která se koncem 19. století začala stávat oblíbenou volnočasovou aktivitou. Sám Kurz byl nadšeným turistou a cestovatelem. Je dosti možné, že zálibu

Obr. 1. Svislý řez výtahovadlem napříč.

Řez výtahem Petřínské rozhledny, uveřejněný v prvním čísle periodika *Z říše vědy a práce*. Článek dále přináší detailní popis fungování celého mechanismu a několik dalších obrázků.

v putování přírodou v něm probudily nebo alespoň utvrdily výlety pořádané Sokolem Pražským.

Když byl roku 1888 zakládán Klub českých turistů, nemohl Kurz při této události chybět. Ihned se stal členem výboru a ve prospěch české turistiky rozvinul obdivuhodnou

Rozhledna na Petříně.

U výši 140 m nad hladinou Vltavy vypíná se nad Prahou štíhlá rozhledna, 60 m vysoká. S prvního patra otevírá se rozhled na královskou Prahu a na bližší okolí, ač také vzdálené hory již viděti jest. Ale s patra druhého překvapí návštěvatele rozhled nevyrovnatelně velikolepý, objímající celou naši drahou vlast až po hory hraničné.

Na rozhlednu buď vystoupiti lze po 276 stupních, neb užití možno výtahovádl. — K rozhledně se dostaneme po lanové dráze, která měříc 400 m stoupá o 100 m do výše a končí v ořechovém zátiší. — Projektovanou cestou podél Strahovské zahrady dostaneme se po rovině ke Strahovské bráně a na hrad Pražský.

Družstvo rozhledny na Petříně provedlo oba tyto podniky na 50zlatové podíly za vydatné podpory slavné obce Pražské a svého obětavého člena, pana Antonína Neumanna.

Kancelář Družstva v Praze na Příkopě v č. 13 n.

Od Viléma Kurze pochází též detailní Průvodce Turistickým pavillonem na Jubilejní výstavě zemské. Do něj byla zařazena i tato upoutávka na právě dokončenou Petřínskou rozhlednu, jeden z budoucích symbolů Prahy.

aktivitu. „Kurz byl duší,“ uvedl později předseda klubu Vratislav Pasovský, „on vymýšlel, promýšlel a vypracoval věci ve prospěch KČT účelné a měl ve všem štěstí.“ Kurzovým přičiněním byly nejen zakládány studentské ubytovny a letní byty, ale také nové pobočky Klubu českých turistů. Pod patronací klubu pořádal Kurz četné přednášky a vydal množství vysoce oblíbených průvodců. Například spisek *Vzhůru na Šumavu* se prý mezi studenty dostal v 10 000 výtiscích.

Snaha přivést co nejvíce českých turistů na Šumavu evidentně souvisela s Kurzovou snahou zachránit tuto oblast před obávanou „germanizací“. Je zřejmé, že turistika nebyla Kurzovi pouze bezduchým chozením po lese. Považoval ji za jednu ze strategií v boji českého národa vůči jeho nepřátelům. Proto v její pro-

spěch neváhal investovat tolik organizačního úsilí.

VIZIONÁŘI

Snad nejvíce se Miroslav Tyrš a Vilém Kurz navzájem podobali schopností předběhnout některými svými ideami dobu, v níž žili. Tyrš jako by viděl daleko do 20. století, když uvažoval nad potřebou tělocviku pro rozvoj mužského i ženského těla nebo nad nutností uspořádat společnost na demokratických principech. Stejně tak byly některé Kurzovy nápady a projekty svého času velice odvážné a mnohými nepochopené.

V roli vizionáře se Kurz nejvýrazněji projevil počátkem 90. let 19. století. Na rok 1891 byla totiž naplánována Jubilejní zemská výstava v Praze, která měla být demonstrací vysoké úrovně českého hospodářství, vědy a kultury. Od Viléma Kurze vzešel podnět, aby se Klub českých turistů na této obří akci prezentoval samostatným „Turistickým pavillonem“. Navrhl také, co by mohlo být hlavním exponátem a lákadlem: velkoformátový obraz s plastickým prostředím čili takzvané dioráma, které by zachycovalo boj pražských studentů se Švédy na Karlově mostě v době třicetileté války. Jako jedna z mála staveb jubilejní výstavy se Pavilon českých turistů zachoval dodnes. Z holešovického výstaviště byl přesunut na vrch Petřín a kromě diorámatu se v něm nachází oblíbená pražská atrakce v podobě zrcadlového bludiště.

Labyrinth však roku 1891 v pavillonu nebyl. Namísto něj vyplnili pořadatelé prostor rozličnými předměty, které tehdejších 217 000 návštěvníků „Turistického pavillonu“ musely fascinovat a přímo vybízet k podnikání výletů. Prohlédnout se tu dala nejen speciální turistická strava, ale také oblečení a obuv na cesty, různé typy map a nejrozmanitější suvenýry.

To nejpozoruhodnější, čím Klub českých turistů obohatil výstavu a natrvalo také Prahu, však stálo

mimo výstaviště. Jednalo se o Petřínskou rozhlednu a k ní vedoucí lanovou dráhu. Ani k této stavbě nedal impulz nikdo jiný než Vilém Kurz, a to společně s předsedou klubu Vratislavem Pasovským, od něhož pochází návrh vzhledu věže. Článek o výtahu uvnitř Petřínské rozhledny v prvním čísle Kurzova periodika *Z říše vědy a práce* nebyl tedy náhodný – plnil mimo jiné funkci upoutávky. S pýchou se v něm na závěr uvádělo, že za první rok činnosti vykonal výtah 5217 jízd s téměř 13 000 osobami.

A PŘECI ROZDÍLY

Vilému Kurzovi přivodila „choroba srdceční“ roku 1902 smrt. Zemřel v 54 letech a ani svým věkem v době úmrtí se neodlišoval od Tyrše, který ve Švýcarsku skonal jako jednapadesátiletý. Když prezident poslanec-ke sněmovny Říšské rady oznámil v budově vídeňského parlamentu, že Vilém Kurz zesnul, všichni poslanci povstali, aby uctili památku toho, kdo si prý „svým skromným, vstřícným vystupováním dokázal získat sympatie všech“.

Kurzova pohřbu v Praze se účastnili význační politici včetně místo-držitele Karla Marii hraběte Coudenhova a řady říšských poslanců. V pohřebním průvodu z kostela sv. Štěpána na Olšanské hřbitovy kráčeli jak zástupci Filozofické fakulty, tak učitelé z reálky v Ječné ulici.

I tak mělo rozloučení s Vilémem Kurzem mnohem skromnější ráz než poslední cesta Miroslava Tyrše. A diametrálně jiná byla reakce na Kurzovu smrt v sokolském tisku. *Věstník sokolský* ji přešel naprostým mlčením, časopis *Sokol* přinesl všehovšudy krátkou noticku. Možná že byl Kurz tehdy v sokolských řadách již více chápán jako turista nežli jako sokol.

Literatura: Vilém Kurz (vyd.), *Sportová knížka*, Praha 1899; Vilém Kurz, *Průvodce Turistickým pavillonem na Jubilejní výstavě zemské, výklad diorámatu Boj Švédů se studenty na Karlově mostě r. 1648*, Praha [1901]; *Časopis turistů* 1902.

PROCHÁZKA PO ARCHIVU ČESKÉ OBCE SOKOLSKÉ V TYRŠOVĚ DOMĚ

V posledním patře pražského Tyršova domu se nachází Archiv České obce sokolské, jenž obsahuje ohromné množství starých i novodobých sokolských památek: knihy, časopisy, ručně psané dokumenty, fotografie, známky, obrazy, odznaky, medaile, poháry, textilie, sochy a upomínkové předměty nejrozmanitějšího charakteru. Již po několik let probíhá systematická archivace všech těchto předmětů, aby zůstaly uchráněny pro další pokolení a vždy byly k dispozici badatelům z odborné i laické veřejnosti. Mnoho z opatrovaných písemností, ikonografických materiálů a objektů se vztahuje k výletům. Procházka po archivu ČOS věnovaná tematice výletů by tudíž měla řadu zastavení.

■ Martin Klement, Vzdělávací odbor ČOS

Zastavení první: VÝLETNÍ LISTY

Od počátku existence sokolských jednot přináležely výlety k ústředním aktivitám těchto spolků. Podle statistického průzkumu podniklo v roce 1870, to znamená osm let po založení Pražské tělocvičné jednoty, 89 z celkových 119 sokolských spolků více než 470 výletů, z toho 266 půldenních, 176 celodenních a 29 vícedenních. Rekordmanem byla jednota ve Žďáru s 11 výlety. Následovaly ji jednoty v Mirohošti a Novém Strašecí, jež vykázaly po 10 výletech. O tom, že obliba výletů neutuchala, svědčí statistický průzkum uspořádaný o 30 let později. Pro rok 1900 hlásily české sokolské jednoty 1460 výletů a moravské jednoty 480.

Jeden z důvodů, proč výlety tak často stály na programu nejednoho sokolského spolku, má souvislost s jejich tělocvičným významem. Na výlety se pohlíželo jako na specifický druh fyzické aktivity, během níž se trénovala nejen výdrž, ale i odříkání. Navíc žádná tělocvičná místnost, jak byl v roce 1873 přesvědčen nadšený propagátor výletů Emanuel Krupička, nebyla natolik velká, aby se v ní dalo naučit pochodům. Sokolské výlety byly tudíž cílevědomě využívány k důslednému probrání pořadových cviků. Účastní-

ci měli možnost osvojit si základní dovednosti, které poté uplatňovali jako členové průvodů při různých sokolských festivalech.

Jiným a zejména v prvních desetiletích mnohem závažnějším důvodem pro konání výletů byla potřeba vzájemné komunikace. Časopis *Sokol* jako hlavní komunikační orgán mezi jednotami začal vycházet až v roce 1871 a ani poté nebyl schopen utvořit informační síť mezi všemi jednotami. Za cíl výletů proto jednoty často volily okolní sokolské spolky a nezřídka se také stávalo, že se výletníci různých jednot setkávali na půli cesty, společně pochodovali a při tom projednávali rozmanité organizační záležitosti. Trasy výletníků Sokola domažlického, novokdyňského, merklínského a plzeňského se například počátkem 70. let protuly ve Stankovech, kde se rozproudila diskuse nad možným utvořením župy a nad nutností vyměňovat si „zkušenosti a pokroky v řízení a cvičení“.

O úspěchu výletů, zvláště těch kolektivních, rozhodovala dobrá organizovanost. Zavčas muselo být v denním tisku oznámeno, kdy se výlet bude konat, kam povede a kdo se ho má zúčastnit. Později bylo možné dozvědět se tyto údaje též z tzv. výletních listů. Za jejich původce lze považovat Ferdinanda

Výletní noviny Pražského Sokola z 29. dubna 1883. Na poslední straně nechybí zmínka, že „v tábore pod Řípem čepuje se čerstvá chmelovina, pravá česká vína, je postaráno o dobrá jídla a prodává se výtečný perník, který se přináší domů“.

Tallowitze, pokladníka tělocvičné jednoty v Praze, jenž u příležitosti výletu na Říp v dubnu roku 1883 vydal *Výletní noviny Pražského Sokola*. Ručně psané a v pražském litografickém ústavu O. Sandtnera rozmnožené čtyřstránkové „noviny“ přinášely jak mapu Podřipska, tak podrobný itinerář s historicko-geologickým výkladem v národním duchu. Aby *Výletní noviny* měly opravdový charakter periodika, byly opatřeny hlavičkou a v závěru inzertní částí, v níž Tallowitz anoncoval například časopis *Sokol*.

Ve vznikající knihovně Archivu ČOS se letos podařilo utřídit unikátní kolekci výletních listů nejen pražské tělocvičné jednoty, ale také jiných jednot, které se po vzoru Pražského Sokola jaly publikovat vlastní listy obdobného charakteru. Význam tohoto sokolského tisku je mnohem větší, než se na první pohled může zdát. Některé jednoty si totiž opatrovaly výletní listy jiných jednot, aby podle jejich návodu mohly kráčet tehdy neznačenou trasou na místa, která ještě nebyla

všeobecně vyhledávaná. Díky výletním listům se tak v sokolském prostředí šířil zájem o cesty do neznámé přírody, stejně jako nacionální výklad krajiny a jejich památek.

Zastavení druhé:

ČASOPIS TURISTŮ A JEHO UKAZATEL

Třebaže se autoři výletních listů snažili připodobnit tyto písemnosti formou a strukturou periodicky vycházejícím tiskovinám, není snadné označit výletní listy za typická periodika. Listy s popisem výletů byly publikovány jednak sezonně, to znamená pouze v měsících příhodných pro pěší cesty do přírody, jednak zcela nepravidelně – do sepisování výletních listů se dávali členové sokolských jednot jen tehdy, když se zrovna plánoval určitý výlet. To, co nakonec vzešlo z jejich pera, ve skutečnosti připomíná spíše kombinaci turistických průvodců a turistických časopisů, dvou typů tiskovin, které se později velmi rozmohly a které jsou mnoha exempláři zastoupeny také v regálech knihovny Archivu ČOS.

Knihovna spadající pod Archiv ČOS bude podle plánů sestávat z několika částí. Po dokončení oddílu, jenž obsahuje literaturu výhradně sokolské provenience a v němž jsou

mimo jiné uloženy též výletní listy, je v současné době pozornost zaměřena na budování neméně rozsáhlé sekce sportovní literatury. Ačkoli třídění, katalogizování a kompletování této části potrvá ještě několik měsíců, je už nyní zjevné, že v ní publikace k tématu turistiky a výletů zaujmou nemálo prostoru.

Vyrovnaný zde budou například brožury s vycházkami po Praze či jižní Moravě z 80. let 20. století vedle svazků knižní řady *Turistický průvodce ČSSR* z 60. let, průvodců po městech Telč, Náchod či Kouřim z 50. let a tiskovin dokonce ještě staršího původu, například téměř stostránkového *Průvodce Brnem a okolím* z roku 1902. Podobně široké časové rozpětí bude v knihovně pokrývat rovněž periodický tisk reprezentovaný tituly jako *Dělnický turista*, *Turistický obzor*, *Turistika* a *Turista*. Zvláštní místo mezi všemi uchovávanými periodiky však připadne *Časopisu turistů*, který byl mezi lety 1889 až 1948 orgánem Klubu českých turistů a který platí za nejstarší pravidelně vycházející list věnovaný záležitostem ohledně pořádání výletů.

Sokolské výletní listy a *Časopis turistů* mají k sobě velmi úzký vztah. Do čela redakce *Časopisu turistů* se totiž postavil bývalý člen Pražské tělocvičné jednoty Vilém Kurz, jemuž byly jistě dobře známy výletní listy Sokola Pražského. Spolupracovníkem v redakci se mu navíc nestal nikdo jiný než Ferdinand Tallowitz, který roku 1884 přišel na nápad vydávat výletní listy. Z výletních listů přenesl Kurz s Tallowitzem do *Časopisu turistů* představu, že se výlety mají uskutečňovat ve prospěch vlasti. Ještě v roce 1928 se v *Časopise turistů* volalo po větší návštěvnosti Lysé hory a po zřízení chaty na jejím vrcholku, aby prý bylo zřejmé, „že česká věc nezvítězila jenom na Ost-ravsku“, ale i na hřebenech Beskyd.

Všemi ročníky *Časopisu turistů* prozatím knihovna Archivu ČOS nedisponuje. Kromě ročníku 1928

s příspěvkem o Lysé hoře jsou v ní uloženy pouze dva následující ročníky a ročník 1932. V majetku knihovny je ale unikátní, Ladislavem Malým vydaný *Ukazatel k 30 ročníkům časopisu*, obsahující přehled všech článků, které byly v *Časopise turistů* uveřejněny mezi lety 1889 až 1918. Ladislav Malý, sám horlivý člen Klubu českých turistů, navíc do svého *Ukazatele* zařadil místní, jmenný i věcný rejstřík. Díky tomu představuje Malého spisek nenahraditelnou pomůcku pro rychlou orientaci v jednotlivých ročnících časopisu. Například o Řípu se podle Ladislava Malého píše v ročnících 1, 3, 7, 8, 11, 12, 28 a 29.

Zastavení třetí:

HOBIRKŮV CESTOPIS PO ITÁLII

Výletům se v českých zemích nevěnovali jen sokolové a posléze členové Klubu českých turistů, ale také němečtí cvičenci neboli turneři, kteří své výlety nazývali zprvu jako „turnerské cesty“ (Turnfahrten), posléze jako „putování“ (Wanderungen). Shodně jako pro sokoly byl i pro turnery pohyb na čerstvém vzduchu pouze jedním z motivů pro pořádání výletních akcí. K dalším motivům v turnerském stejně jako v sokolském prostředí patřila zejména příležitost poznávat krajinu a interpretovat ji v souladu se svými ideovými zákonitostmi. Nežřídka tento motiv dokonce převažoval. Například členové Rakouského turnerského svazu podnikli v roce 1911 po tělocvičné slavnosti v Innsbrucku výlet do jižního Tyrolska. Ostentativně se zde setkávali se zástupci německé menšiny a nakonec vyprovokovali Italy ke krvavému střetnutí, které po návratu domů mediálně využili jako důkaz italského útlatku.

Dobové publikace s údaji o turnerských výletech nejsou sice v knihovně Archivu ČOS zastoupené, ovšem zcela bez zahraniční literatury knihovna také není. Oddíl věnovaný sportovním publikacím je odhadem z jedné čtvrtiny tvořen ci-

zozajazyčnými knihami, mezi nimiž se více než 40 knih zaměřuje na výlety, turistiku a cestování. Z kvantitativního hlediska představuje těchto pár desítek tiskovin pouhý zlomek celého knižního fondu spravovaného v Archivu ČOS, na druhou stranu se jedná o mimořádně vzácné, ve středoevropském prostoru téměř nedostupné exempláře, jejichž jazykem je polština, angličtina, slovinština, němčina, italština i francouzština.

Salcburk, Horní Štýrsko, rakouské hory a Solná komora se v překladu jmenuje například jeden z těchto unikátních svazků. Sepsal jej Adolph Schaubach a do Tyršova domu se podle razítka dostal z knihovny Klubu československých alpinistů. Pozoruhodnost Schaubachova průvodce po německých a rakouských Alpách spočívá v tom, že patří k vůbec k nejstarším knihám ve fondech Archivu ČOS – publikace pochází z roku 1865. Pro českého čtenáře může být nadto zajímavé, že v ní Schaubach detailně popisuje městečko Berchtesgaden, nedaleko něž si Adolf Hitler později nechal vystavět své „Orlí hnízdo“. V něm roku 1938 jednal s britským premiérem Chamberlainem o situaci sudetských Němců.

Kromě knihy z 60. let 19. století by se v souboru zahraničních tiskovin s tematikou turistiky dala nalézt rovněž publikace, jež do Tyršova domu podstoupila pravděpodobně nejdlejší cestu: *The New Zealand Alpin Journal* z roku 1937, jakási novozélandská obdoba *Časopisu turistů*. Ještě jeden svazek z knihovny Archivu ČOS si na tomto místě zaslouží být zmíněn a blíže představen. Je jím německy psaný průvodce po Itálii z roku 1870 od Friedricha Hobirka, svého času velmi produktivního a populárního autora. Rovněž Hobirkův průvodce vyniká mezi ostatními svazky knihovny svým stářím, je navíc pozoruhodným vzhledem do dobového vnímání a utváření stereotypů o jiných národech.

Kapitolám o jednotlivých částech Itálie totiž Hobirk předsadil pasáž

věnující se „italskému národnímu charakteru“. Ve skutečnosti bylo Hobirkovou intencí vyvrátit údajně rozšířenou představu, že se běžný Ital podobá „chlapovi, který má tmavý kabát zapnutý těsně pod záladně jiskřící oči a který se s blyštící skrytou dýkou plíží davem“. Vylíčil tudíž Italy jako chlapecky přátelské, spontánní a emotivní lidi, kteří se dokážou nadchnout pro kdejaké pozlátko a kteří jsou přesným opakem vážných, hloubavých a spořádaných národů severně od Alp. Zatímco Hobirk jeden předsudek možná potlačil, jiný naopak pomohl rozšířit.

Zastavení čtvrté:

VÝLETNÍ VZPOMÍNKY SOKOLA Z NOVÉHO MĚSTA PRAŽSKÉHO

Díky neobvyklým zážitkům a různým dobrodružstvím se výlety hluboce vrývají do paměti toho, kdo je podnikl. Jsou-li výlety pořádány pro větší skupinu, mají potenci vyvinout se v součást kolektivní paměti přímých účastníků, ba dokonce i v součást kolektivní paměti mnohem širšího společenství. Stávají se z nich události se silným identifikačním

charakterem. Výlet Sokola Pražského na Říp roku 1862 toho může být dobrým příkladem. Pro sokoly, kteří se na Říp tenkrát vydali, znamenal výlet velmi mnoho a bezesporu se k němu při společných vyprávěních často vraceli. Postupně ale nabytý výlet na Říp formy důležitého milníku v historickém narativu jak samotného spolku, tak celé České obce sokolské, jak ostatně dokládá i toto číslo *Vzdělavatelských listů*.

Avšak i mnohem menším, kratším a komornějším výletům připadla důležitá funkce pro utváření společné identity. Za příhodný doklad lze považovat památník Sokola Pražského vydaný roku 1882 u příležitosti dvacetiletého jubilea tohoto spolku a obsahující vše, co bylo v jeho dějinách vnímáno jako důležité. Jaroslav Stýblo, který v letech 1884 až 1887 redigoval časopis *Sokol*, a pokladník Ferdinand Tallowitz si dali tu práci, že pro památník sestavili přehled všech výletů Sokola Pražského v uplynulém dvacetiletí včetně krátkého popisu cesty a počtu zúčastněných výletníků. Do jedné pasáže památníku, nesoucí

Italienische Volks-Typen beim Moraspiel.

Friedrich Hobirk: *Italien (Wanderungen auf dem Gebiete der Länder und Völkerkunde. Ein Hausbuch für Jederman, Bd. 7)*, Detmold: Meyersche Hofbuchhandlung, 1870. Ilustrace čtenářům přináší „italské národní typy při hře morra“. Toto jediné vyobrazení Italů v celé knížce není prosté řady stereotypů: exoticky a po-dezřele působící společnost chudě oblečených mužů se baví primitivní hrou.

Výletní vzpomínky Sokola Praha Nové Město II, záznam z 28. září 1930. Inkoustem psaný text je doplněn akvarelem se signaturou B. (možná se jedná o účastníky výletu Baborskou) a dvěma černobílými fotografiemi, které rámuje tenká linie růžové pastelky.

název *Vzpomínky vážné a veselé*, navíc mnozí členové jednoty přispěli osobními vzpomínkami na společně prožité výlety a tímto způsobem dále umocnili jejich význam pro spolkovou identitu.

Lépe než památník Sokola Pražského svědčí o silném identifikačním potenciálu výletů jiný, zcela ojedinělý pramen, který lze nalézt v Archivu ČOS. Na rozdíl od výletních listů, turistických periodik a zahraničních publikací není ale uložen v knihovně, protože postrádá charakter knižní či periodické publikace. Své místo má společně s kronikami jednot ve fondu pamětních spisů a na červených deskách má pozlaceným písmem napsaný název *Výletní vzpomínky Sokola Praha Nové Město II*.

V pražském novoměstském Sokole se organizování výletů chopili Josef Mauerhart, mimo jiné autor publikace *Dějiny Sokolstva* z roku 1922, a jeho žena Štěpánka. Kdy přesně s pravidelným pořádáním akcí začali, není zřejmé. První zápis v kronice ale pochází z 19. února

1928 a věnuje se kurióznímu výletu do Kunratického mlýna na vepřové hody o pěti chodech. Stránku za stránkou následuje jeden popis výletu za druhým a čtenáři se nabízí možnost sledovat nejen rozmanité typy počasí doprovázející výletníky na jejich cestách, ale také proměny ve složení výletních skupin stejně jako různé humorné příhody a taškařice, které se při putování seběhly.

Kronika měla sloužit k uchování všech vzpomínek a byla opravdovým kolektivním dílem. Většina textu pochází od neúnavné pisatelky Štěpánky Mauerhartové, ovšem někdo jiný stránky opatřoval pečlivými ilustracemi a zřejmě někdo další poskytoval fotografie, které jsou do kroniky vlepeny. Výrazně ušpiněné dolní rohy stránek dokládají, že vzpomínkovou knihou účastníci výletů často listovali a zřejmě ji chápali jako velmi důležitý identifikační objekt. Výletem do Kunratického mlýna *Výletní vzpomínky* počínají, výletem na stejné místo 1. prosince 1940 symbolicky končí. Pak již následuje jen několik zlověstně prázdných listů.

Zastavení páté: NOVODOBÉ POZVÁNKY A PROGRAMY

Ačkoli se po obnově sokolských jednot a ČOS na počátku 90. let nenavázalo na dřívější vysokou frekvenci spolkových výletů, zcela zanevřeno na tyto aktivity nebylo. Nevymizela ani jejich silná identifikační funkce, jak dokazuje příklad výletu podniknutého v roce 2012 Sokolem Pražským do Roztok a detailně vylíčeného v památníku, který jednota vydala ke stopadesátiletému jubileu svého založení.

K novodobým sokolským výletům se v Archivu ČOS vztahují nenápadné, leč s největší pravděpodobností nikde jinde neshromažďované prameny. Archivovány jsou ve zvláštním, velmi rozsáhlém fondu pozvánek a programů. Jejich specifikum spočívá v tom, že oproti většině pramenů, které mají charakter buď jen pozvánky, nebo programu, v sobě

snoubí oba dva typy těchto tiskovin. Řeč je o dvoustránkových listech, které zvou na sokolské výlety a zároveň obsahují jejich program. Převažná část těchto dokumentů vznikla v souvislosti s akcí Sokolské vrcholy, kterou ČOS pořádala mezi lety 2001 až 2005, a navazujícím cyklem výletů Sokolské cesty.

Stojí za povšimnutí, že informačním textům o výletech dávali jejich autoři podle všeho mimoděčně podobu výletních listů z 80. let 19. století. Shodně s výletními listy mají pozvánky na Sokolské vrcholy a Sokolské cesty ustálenou hlavičku, přinášejí čtenáři mapu výletu, obrázek krajiny a další důležité informace k samotné cestě, stravování a případnému ubytování. Schází pouze detailnější, národoveckými ideami determinovaný popis historických a přírodních památek.

Mnohému čtenáři možná nyní na mysli vytane otázka, jaký význam má schraňovat v kartonech dokumenty představeného typu. Před 140 lety se dozajista ne jeden sokol ptal podobně. Jak si odpověděl, to prozrazuje skutečnost, že se výletních listů dodneška zachovala jen nepatrná hrstka. Sotvakdo mohl tenkrát předvídat vývoj vědeckého bádání a tušit, že se problematika turistiky jednou stane předmětem intenzivního zájmu historiků, etnologů, sociologů a dalších odborníků. Ti všichni nyní s povděkem v archívech a knihovnách studují veškeré materiály, které vypovídají o někdejších cílech výletů, jejich průběhu, plánování a recepci.

Archiv ČOS může badatelům v tomto ohledu nabídnout prameny rozmanitého charakteru, stáří a jazyka. Aby jeho sbírka byla pokud možno co nejucelenější, je všem čtenářům *Vzdělavatelských listů* adresována prosba o darování dalších pramenů staršího i novějšího původu. Též vašim přičiněním se Archiv ČOS přemění v instituci vyhledávanou současnými badateli a oceňovanou nadcházejícími pokoleními.

PSALO SE PŘED 93 LETY

VE VÝLETNÍCH VZPOMÍNKÁCH SOKOLA PRAHA NOVÉ MĚSTO II

Podobně jako deníky či kroniky vyzařují i *Výletní vzpomínky Sokola Praha Nové Město II* zvláštní kouzlo svou schopností autenticky a plasticky zachytit dávno uplynulé příběhy. Jejich význam se však neomezuje jen na pobavení čtenářstva. Díky přesným záznamům o počasí při jednotlivých výletech mohou být *Výletní vzpomínky* důležitým zdrojem informací pro výzkum o klimatických změnách. Neméně relevantní jsou též údaje o dopravě, stravovacích návycích, genderových rolích či někdejších trasách výletů. Ze vzpomínek se lze rovněž dozvědět, jaký vztah měla určitá sociální skupina k přírodě.

Noční a denní výlet na Mělník, Harasov, Kokořín, Liběchov 10. a 11. srpna 1929

Bratři: Beneš, Mauerhat (vůdce), Kulhavý Gusta, Píša Jan

Sestry: Chourová, Mauerhartová, dor[ostenka] Píšová

Vlak odjížděl v 18:20 z Wilsonova nádraží, kde byl v 1/2 18 dán sráz. V sobotu pršelo celý den, tak co, půjde se na výlet? Vůdce byl doma připraven, ale rozhodnut, že to je nemožné za toho počasí. Rozjela se proto podepsaná na nádraží z Letné, aby to bratřím a sestrám oznámila. Ale pochodila!! Bratr Beneš kouká očima, a že to není možné, abychom zůstali doma, však se v nejhorším případě u Mělníku najde ještě něco zábavného, abychom nezmokli. Pepíček jet musí. Tak letím znovu na elektriku a uháním domů. Tři schody béru najednou, zvoním na poplach, že se jede. a ten Pepíček mně řekl, že nemám rozum a ti ostatní také ne, ale vzal poslušně baťoch a zase spěcháme k elektrice. To se rozumí, že náš vlak byl již pryč. Co to ale vadí odvážným. Druhý jede v 20:30 h, tak tedy čekáme trpělivě a uteklo to rychle.

V 1/2 23 h vycházíme v Mělníku z nádraží a sláva, neprší, i tu a tam se objevují již hvězdičky. Jdeme přes trať a silnici k Chloumku, teplem lesní cesty a nasloucháme neznámým hlasům srdce lesa, jež mluví, ke Lhotce podle potoka Pšovky. Ted' bychom se ale rádi někde utábořili, a proto s lampičkou hledáme při cestě útulek a hle, tu je skalní jeskyně chráněná ze tří stran, to

bude kouteček jako stvořený pro nás.

Prohlédli jsme celou skrýš, vyčistili, položili novinami, pokryli plachtou, zahnali pavouky a štíry a snad i netopýra a k spánku bylo vše připraveno. Oběťavý a nadšený přítel ohničku táborového br. Beneš šel s br. Kulhavým a Píšou na lov dříví. Za chvíli zaplanul veselý oheň, ze začátku trochu čadil, že bylo dříví mokré, ale pak se umoudřil. A tu, ejhle, z baťochu vylézají věnce buřtíků, aby sloužily opečené za výtečnou večeři.

Je tichá srpnová noc, slyšíme tajemný, vzdálený hlas lesa, jenž promlouvá k nám starou báji zkazkami mladosti, a uvědomujeme si, že les je živá pohádka, střežící vchod do tajuplné říše skřítků, rusalek, ježibab. A nad námi svítí hvězdy jako světlé svíce a v plavném letu mihl se i netopýr.

Usínáme, ale což ty nepokojné sestry dají chvílku klid? Jeskyňka je sice malá, nohy mají pokrčeny, proto je brní, narovnat je nemožnou, aby bratry nepokopaly, a tu je ten neklid. Noc utíká jako voda, již se rozednívá a vylézám pomalu se ses. Chourovou, abychom se protáhly a prošly v ranní rose. Podívaná pro bohy byla na skupinku, kterou jsme opustili. Zvláště na dětskou košilkou br. Vlasty, která mu utekla až pod bradu. No jo, to on fešák musí mít vždy něco nového.

Tak, děti, vstávejte, dán povel a tu všichni vyskakují z lůžka, balí svoje věci, fotografujeme náš příbyteček a jdeme v 6 h dále k ně-

kolika mlýnům, z nichž jeden má název „Mlčení“, k Harasovu. Vítá nás studené jezero se žlutými květy leknínu. Krásným údolím vede naše cesta a v počtučku začíná ranní toaleta. Všeobecné mytí a vaření čaje, který přišel k chuti, a i o chytání raka se mládež pokouší. Bylo nám všem tuze dobře.

Po odpočinku jdeme do Kokořína vsi, kde v hotelu U Pobudy nechali jsme baťochy a jdeme na prohlídku hradu. Krásná vyhlídka a zajímavý hrad nás odměnil. Vracíme se zpět do hotelu na oběd. Škoda, že není tak horko, abychom se mohli u vody vyspatí a se vykoupati. Po obědě jdeme přes hrad a dolů k vesničce Kokořínu silnicí do krásného tichého údolí, kde jsme si přeci trochu zdřímlí, sluníčko začíná hodně pražit, vždycky v nepravý čas, do Liběchova k vlaku. Cestou vidíme krásné vily se zahradami, většinou Němci obydlenými. V 17 h přišli jsme na nádraží již trochu unaveni po nevy spalé noci, posvačili a pohodlně jedeme domů.

Krásný byl to výlet, žili jsme jako malá rodina o sedmi členech a nelituje me, že jsme měli odvahu (hlavně Vlasta) za deště jeti na noční výlet. Odměnění byli jsme dostatečně krásou krajiny a hlavně nerušení nikým v milé přírodě.

Š[těpánka] M[auerhartová]

ČESKÁ OBEC
SOKOLSKÁ

160
1862-2022

AKCE JE FINANČNĚ PODPĚŘENA
MINISTERSTVEM KULTURY

V SOBOTU 21. KVĚTNA 2022 VE 14.00
V SOKOLOVNĚ V BOSKOVICÍCH

VSTUPNÉ DOBROVOLNÉ

WWW.SOKOL.EU

NÁRODNÍ SOKOLSKÁ PŘEHLÍDKA PĚVECKÝCH SBORŮ V BOSKOVICÍCH

GENERÁLNÍ PARTNEŘI

PENNY

HLAVNÍ PARTNER

HLAVNÍ MEDIÁLNÍ PARTNEŘI

Český rozhlas

deník

PARTNEŘI

Česká pošta

INSTITUCIONÁLNÍ PARTNER

NÁRODNÍ
SPORTOVNÍ
AGENTURA